

Hatti-Hitit Sanatında Tanrı ve Tanrıça Betimlemelerinin Türk Resim Sanatına Yansımaları

Özge YILMAZ¹
Lütfü KAPLANOĞLU²

ÖZ

Sanat insanın her döneminde var olmuştur. İnsan yaşadığı tarih dönemlerinde kendini sanat eserleri ile yansıtmaya yolunu bulmuştur. Değişen tarih dönemlerine Anadolu'nun büyük rolü vardır. Tarihsel dönemlerden beri din, toplum, kültürel durum ve coğrafi durum konuları etrafında sanat şekillenmiştir. Buna yönelik olarak Anadolu'da yaşamış ve bizlere miras bırakılan Hatti ve Hitit sanatı araştırılarak iki uygarlığın tanrı ve tanrıça eserleri incelenmiştir. Bu çalışmada Hatti-Hitit sanatında tanrı ve tanrıça heykelleri üzerinde durulmuştur. İki uygarlık sanatının birbirine olan benzerlikleri ve farklılıkları irdelenmiştir. Tanrı ve Tanrıça heykelleri özellikleri belirtilmiş ve kadının önemi, değeri Anadolu'ya kültürel miras olarak bırakılan eserler üzerinden bu kültürün Türk sanatına etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sanat, Hatti, Hitit, Tanrı, Tanrıça, Kadın, Kabartma, Türk Sanatı*

Reflections of God and Goddess Descriptions in Hatti-Hittite Art to Turkish Painting

ABSTRACT

Art has existed in every period of man. Man has found a way to reflect himself with works of art in the historical periods in which he lived. Anatolia has a great role in changing historical periods. Art has been shaped around the subjects of religion, society, cultural situation and geographical situation since historical times. For this purpose, the art of Hatti and Hittite, which lived in Anatolia and bequeathed to us, was researched and the works of gods and goddesses of the two civilizations were examined. In this study, the statues of gods and goddesses in Hatti-Hittite art are emphasized. The similarities and differences between the arts of the two civilizations were examined. The characteristics of the God and Goddess statues were specified and the effects of this culture on Turkish art were examined through the works that were left as a cultural heritage to Anatolia, the importance and value of women.

Keywords: *Art, Hatti, Hittite, God, Goddess, Woman, Relief, Turkish Art*

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye, Özge Yılmaz, ozgeyillmaz1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2428-5701>

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye, Prof. Dr. Lütfü Kaplanoğlu, lkapanoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7094-8302>

Geliş Tarihi: 21 Mayıs 2022, Kabul Tarihi: 30 Temmuz 2022

DOI: 10.17932/IAU.SANAT.2015.015/sanat_v08i16003

GİRİŞ

Sanat insanlık tarihinin her döneminde farklı olgularla kendini gösteren, her türlü duygu ve düşünceden şekillenen, insanın kendini ve fikirlerini dışa vurduğu özgür bir anlatım şeklidir. Kültürün önemli bir parçası olan din sanatta kendini gösterirken kültürler arası etkileşimlerin yansımaları yaşama biçimlerini ortaya koyar. Anadolu'nun önemli medeniyetlerinden olan Hatti ve Hitit uygarlığının din eksenli göstergeleri hem tanrı hem de tanrıça biçiminde kadın, erkek ve hayvan biçimli formlarıyla karşımıza çıkar.

Anadolu'nun göçler sonucu oluşan kültür katmanları bu kültür çeşitliliğini bizlere göstermektedir. Anadolu uygarlıklarından olan Hatti ve Hitit Uygarlıkları Anadolu'nun önemli değerlerini oluşturmaktadırlar. Sanat tarihinde önemli yeri olan Anadolu'nun birçok sanat zenginliğini içinde barındırdığı görülmektedir. Bu sanat zenginliklerine bakıldığında başta Hatti ve Hitit olmak üzere çeşitli dönemlerin eserleri görülmektedir. Dinsel konuları dönem sanatı ile harmanlanarak toplumsal ve günlük yaşamda kullanılan araçlar konumuna getirilmiştir. O dönemlerde sanat değeri olmayan yapılar günümüze anlam kazanmaktadır. İnsanoğlu sanat eserlerini sanat dallarından bazıları olan resim, heykel, seramik olarak ortaya çıkarmıştır. Hatti ve Hitit sanatında eserler çeşitli madenden yapılan heykel ve heykelcikler, seramikler şeklinde üretilmiştir. Bu dönem insanında resim görülmemektedir. Çamuru kâğıt gibi görmüş ve kabartma şeklinde betimleme sahneleri yapılmıştır. Sanat yapıtları olarak Tanrı ve Tanrıçalar insanoğlunun biçim, içerik bakımından sanatı şekillenmiştir. Her dönem değer kazanan sanat Hatti ve Hitit döneminde dinsel bir boyut kazanmaktadır.

HATTİ VE HİTİTLERDE TANRI VE TANRIÇALAR

Hatti ve Hititlerde Tanrı ve Tanrıça heykellerine bakıldığında dinin, meydana getirilen ürünlerde söz sahibi olduğu görülmektedir. Anadolu Uygarlığı olarak Hattiler Orta Tunç Çağına M.Ö 2500-2000 tarihlenmektedir. (Akurgal, 1997: 12) Kızılırmak, Toroslar ve Yeşilirmak bölgelerinde yaşayan (Memiş, 1989: 28) Hattiler küçük beylikler halinde yaşamlarını sürdürdüğü görülmektedir. Dilleri Hattice'dir ve yazılı belgeleri yoktur. Yazılı belgelerinin olmayışı tarihsel süreç içerisinde ulaşılabilir bilginin azlığına yol açmaktadır. Dönem halkına ait bilgilere önemli merkezlerde keşfedilen kalıntılardan ulaşılabilmiştir. Hatti mezarlıklarından çıkan eserler Hattilerin kendini sorgulayan bir toplum olarak sanatı dinsel bir araç şeklinde anlam arayışı içerisine soktuğu anlaşılmaktadır. Tanrıça heykelcikleri ile sanat alanında önemli bir yerde bulunan Hattiler, kadın heykel ve heykelciklerini büyü araçları ya da tanrıya aracı bir simge olarak düşünüp yücelttiği anlaşılmaktadır. Çeşitli formlarla şekillenen kadın figürleri daha sonrasında dinsel bir boyut kazanarak tanrıça ismini almaktadır.

Doğanın büyüsel gücüne inanan Hatti halkı, yaratıcı arayışını çeşitli heykel ve heykelcik biçimlerinde aradıkları gözlemlenir. Bu güçleri tanrılar ve tanrıçalar olarak ayırmaktadırlar. Doğanın işleyişini, hayatın düzenini, sağlığı, kıtlığı bu inanç sistemine dayandırmaktadırlar. Halkın dinsel konuları, bayramlar, törenler, kutlamalar sanatla bütünleşmiştir. Dolayısıyla Hatti sanatı din üzerine kurulu bir sanat oluşumudur.

Hatti sanatında tanrı ve tanrıçalardan önce dönem simgesi olan güneş kursları önemli yeri kapsamaktadır. Güneş kursları olarak

adlandırılan ve çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan bu biçimler, İran peygamberi Zerdüşt'ün dini sistemi olan Ahura mazda da ve doğunun, Uzak Doğunun dini sistemlerinde uluğu, kutsallığı gösteren biçimlerdir. Bu dini motif olan güneş kursu çeşitleri Hattilerde oldukça zengin formlarla karşımıza çıkmaktadırlar.

Hatti sanatında tanrıların kendine has sembollerle zengin biçimde betimlendiği ve inanç sisteminin tam merkezine yerleştirilen kadının doğurganlığa götüren özellikleriyle yüceltilip bir kült haline getirildiği görülmektedir. Hatti sanatı tanrıça betimlemeleri idollerle başlamaktadır. Belirli insan vücutlu tanrılardan çok stilize edilmiş idollerin yanında tanrıları simgeleyen hayvan figürleri görülmektedir. Tunç, bakır gibi madenleri kullanarak eserlerini ortaya çıkarırken kadın güneşle özdeşleştirilmiş ve güneş ile kadını simgeleştirmişlerdir. Altın tanrıça betimlemeleri Hattilerin plastik sanatta ulaştığı üstün düzeyi yansıtırken idollerde altın gibi değerli madenlere rastlanmıştır. Alacahöyük mezarlarında bir figürlü eserlerin yanında ikiz idoller de bulunmuştur. Hatti sanatında iki figürün yan yana kullanılarak şematize edildiği görülmektedir.

İKİZ İDOL

Hatti sanatında görülen heykellere bakıldığında stilize edilen formlarla karşılaşılacaktır. Figürlerin yüzleri belli değildir ve dinsel bir kaygıyla oluşturulan figürler olduğu anlaşılmaktadır. Kullanılan madenlerin değeri oluşturulan heykele atfedilen kutsallıkla doğrudan ilişkilidir. İkiz idol heykelciğine bakıldığında (Bknz. Görsel

1) söz konusu kutsallık atfetme durumu biçimsel yapının altınla meydana getirilmesiyle örnek teşkil etmektedir.

Eserde (Bknz Görsel 1) malzeme olarak kullanılan altın yüksek ısıda eritilerek belirli kalıplara dökülmüştür. Stilize edilmiş iki kadın el ele tutuşmuştur. Baş kısımlarında yay şekilli başlıklarla yapılmışlardır. Gözleri kabartma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Ağız yada burun gibi kısımlar yapılmamıştır. Kalın ve kısa boyunlu olarak yapılan eserin göğüsleri delik şeklinde yapılmıştır. Belleri ince ve gövdenin alt kısmı yarım daire biçimindedir. Alt kısımda görülen noktacıklar belirli bir düzen içindedir.

HATTİ TUNÇ BOĞA HEYKELCİĞİ

Hatti sanatındaki tanrı betimlemelerinde tek tanrı figürleri görülmektedir. Yani çoklu tanrı figürlerinden bahsedilememektedir. Genel özellikleri bakımından sivri bir başlık, izleyiciye gözlerini dikmiş büyükçe yapılmış gözler ve sakallı olarak betimlenen figürler görülür. Bu figürler genellikle hayvan biçiminde geyik ya da boğa biçiminde yapılmışlardır. Güneş kurslarında görülen boğa boynuzları da tanrıyı simgelemektedir. Hatti Tunç Boğa Heykelciği (Bknz. Görsel 2) bu durumu örneklemektedir.

Hatti Tunç Boğa Heykelciği analizine baktığımızda eser tunçtan, kaidesi ise bakırdan oluşmaktadır. Kaide ve boynuzlar daha sonra gövdeye eklenecek şekilde kalıba dökülmüş, sert bir aletle yüzeydeki pürüzler giderilmiş ve daha sonra yer yer gümüşle kaplanarak bezenmiştir (Atamtürk, Duyar, 61). Geyikler de tasvir edilen diğer hayvanlar gibi tanrıların sembolleridir. Tunç Boğa Heykelciği bir çift boynuz üzerinde betimlenmiştir. Boğa gök tanrının sembolü olduğu için burada büyük güç olarak onu taşımaktadır.

Resim 1. İkiz İdol

(Özge Yılmaz Fotoğraf Çekimi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

Resim 2. Hatti Tunç Boğa Heykelciği

(Özge Yılmaz Fotoğraf Çekimi, Anadolu Medeniyetler Müzesi)

Hititler M.Ö 1800-1200 tarihlerinde Karadeniz bölgesinden gelerek Kızılırmak'ı takip ederek ilerlemişler ve Hattiler ile kaynaşarak Orta-Anadolu' da yaşamışlardır. (Tekçan, 2007: 96-97) Hititler bazı toplulukların dinlerine hoşgörü ile yaklaşmış ve dinlerini kabul etmiştir. Hititler diğer halkların dinlerinde ki tanrılara inanmış ve Hititlere bin tanrılı halk denilmiştir. Hurri, Hatti, Luvi dinleri Hitit bünyesinde birleşmiştir. (Köpüklü, 2018: 25-

29) Hitit başkenti Hattuşa' dır. Dönem toplumsal yapısı krallar, köleler, halk gibi toplumsal sınıflamalar oluştuğu görülmektedir. Hititler kendilerine ait Hititçe dilini kullanmışlardır.

Hitit sanatının temelleri Hatti sanatına dayanmaktadır. Hatti sanatı Mezopotamya etkileşimleriyle gelişmiş, değişmiş ve yeni bir sanat ortaya çıkmıştır (Temizer, 35). Hitit sanatına ait en önemli sanat eserleri Yazılı-

kaya, Gavurkale ve Fraktin, İvriz, Zincirli ve Kargamış' da bulunan eserlerdir. (Tekçan, 96-97: 2007) Hititler, Hatti dini, dili, mitolojisi ve edebiyatından etkilenerek özgün bir sanat dalı oluşturmuşlardır. Hitit sanat eserlerinin konusunu din oluşturmaktadır.

Hititler beraber yaşadıkları topluluklardan birçok kültür ögesi oluşturmuş ve yepyeni bir kültür doğmuştur. Bu çağın en önemli şehirleri Boğazköy, Yazılıkaya ve Alacahöyük' tür. Hitit eserlerinde daha büyük boyutlarda heykeller ve kabartmalı taş eserler görülmektedir. Yazılıkaya Açık hava tapınağında bütün Hitit Tanrıları tasvir edilmekte ve Hitit üslubunu yansıtmaktadır. Yazılıkaya, Alacahöyük üsluplarına göre işlenmiş olup, çağın kral ve kraliçelerini, Tanrı ve Tanrıçalarını, kurban sunuş şekillerini, dini konuları tasvir etmektedir (Temizer, 1979: 36- 38). Kayalara tanrılarının ve krallarının kabartmalarını yapmışlardır.

BOĞAZKÖY, OTURAN TANRIÇA HEYKELCİĞİ

Hitit sanatında ana tanrıçalar önemli bir yer tutar. tanrıçalar daha sonrasında bazı eşyalarla ve hayvanlarla birlikte betimlenmiştir. Heykeller estetik değerlerden yoksun bir şekilde işlenmiştir. Kabartma yüzeylerinde bunun en güzel örneklerini görürüz. Hititler malzeme olarak pişmiş toprak, kaya, kemik, mermer, çeşitli madenler (bakır, tunç, altın, kristal, bakır) kullanmıştır. Boğa, aslan, geyik gibi hayvan heykellerine de bu dönemde rastlamaktayız. Tunç geyik heykelleri buna en güzel örnektir. Tanrıçalar daha çok insan formunda betimlenmiştir. Hitit tanrıça betimlemelerinin belli başlı özellikleri vardır. Genelde sade olan tanrıça giysileri tek tiptedir. Tüm vücudu örten bir bluz ve etek giyerler. Başlarında bulunan yuvarlak disk biçimindeki başlıklarla dini bir anlam kazanmaktadırlar. Hareyi andıran bu disk güneş kurslarının tanrıçalar ile özleştirilmesini kanıtlamaktadır.

Boğazköy, Oturan Tanrıça Heykelciği' ne bakıldığında; (Bknz. Görsel 3) güneşin kadını, kadının da güneşi temsil ettiği görülmektedir. Doğurganlığın ve bereketin sembolü olan tanrıçalar genel olarak eski dönemlerden beri belirli betimleme özelliklerine sahiptir. Bereket kavramı kadınla özleştirildiği için göğüs, kalça ve cinsel organları abartılı olarak betimlenmiştir. Görsel 3'te de böyle bir yaklaşım söz konusudur. Betimlenen bu tanrıçaların büyüsel olarak kullanılmakta olduğu yazılı kaynaklarda geçmektedir. Hitit döneminde tanrıçalar daha çok yaratıcı güce sunuluyordu. Onlar için belirli törenler, kralların tanrılarından isteklerini içeren dua metinleri ya da tapınaklarda kutlanan bayram ritüelleri Hitit tanrı ve tanrıça heykellerinin zeminini

oluşturmaktadır. Boğazköy, Oturan Tanrıça Heykelciği'nde aktarılmak istenenin kutsallık atfedilerek değerli materyaller ile yansıtıldığı gözlemlenmektedir.

SAVAŞ TANRISI KABARTMASI

Görsel 4'teki Savaş Tanrısı Kabartması'na bakıldığında belirtilmek istenen kutsallığın figürün oldukça büyük işlenmesiyle aktarıldığı görülmektedir. Hatti sanatında olmayan kaya kabartmalarının çeşitliliğini Hitit sanatında görmekteyiz. On iki tanrı kaya kabartması ve Savaşçı Tanrı kaya kabartması en önemli eserler arasında olduğu söylenebilir. Tanrıların gücü her esere yansıtılmıştır. Bu eserler günlük hayatta kullanılmaya başlanmıştır. Hatti sanatında genel olarak küçük boyutlarda figürler görülür. Hitit sanatında ise daha çok büyük anıtsal figürler görülmektedir.

Hitit sanatında tanrılar insan formunda betimlenmişlerdir. Erkek tanrıların çoğu sivri uçlu ve boynuzlu bir şapka giyer. Hitit sanatında boynuz tanrısallığın göstergesidir. Hititler yaptıkları kabartmalarda insan yüzünü profilden işlemiştir. Vücudun üst kısmı cepheden betimlenmiştir. Bu bizler için Mısır sanatını akıllara getirmektedir. Figürlerin bacakları ise yan kısımdan betimlenmektedir. Bu örnekleri Yazılıkaya'da ki tapınak duvarlarındaki tanrılar şeklinde görmekteyiz. Eseri sanatsal boyutta düşünmeyip dini işlevselliği konusunda baz alarak üretmişlerdir. Hitit sanat eserleri Hitit panteonunun dinine göre ilerlemiştir.

TANRI HEYKELCİĞİ

Altından yapılmış tanrı heykellerinin arka yüzeyinde tutulup taşınmaları için yapılan halka kısımlar bulunur. Beden üze-

rinde de taşınılmak üzere yapıldığı düşünülmektedir. Çok küçük ebatlarda yapılan bu heykelciklerin muska benzeri eşyalar olduğu düşünülmektedir. Büyük boy tanrı heykelciklerinin küçük ebatlarda yapılmış halleridirler. (Darga, 1992: 100-102)Tanrı görünümleri figürlerin giysileri incelendiğinde uzun giysiler, kısa kollu gömlek ile

eteklik giymekte olduklarını söyleyebiliriz. Hitit sanat eserlerini incelediğimizde tanrıların bir diğer betimleme özelliklerinin arasında ucu kalkık pabuçlar olduğu görülmektedir. Figürler ellerinde ya kılıç ya da kopuz taşırken görülmektedir. Görsel 5'teki Tanrı Heykelciği'nde Hitit sanat eserlerindeki betimleme mantığıyla karşılaşılmaktadır.

Resim 3. Boğazköy, Oturan Tanrıça Heykelciği, Altın, Anadolu Medeniyetler Müzesi (Hitit Dönemi Heykelleri, <https://www.sanatduvari.com/hitit-donemi-heykelleri/> [04.03.2022])

Resim 4. Savaş Tanrısı Kabartması (Özge Yılmaz Fotoğraf Çekimi, Anadolu Medeniyetler Müzesi)

Resim 5. Tanrı Heykelciği

(Kulaçoğlu, Belma. 1992. Anadolu Medeniyetleri Müzesi Tanrılar ve Tanrıçalar Müze Kataloğu, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.)

Görsel 5'deki Tanrı Heykelciği'ne bakıldığında sivri başlığıyla betimlenen tanrı üçgen vücutlu, geniş omuzlu ve kalın boyunludur. Başlığındaki boynuzlar dikkati çekmektedir. Beli ince ve zarif bir etki bırakmaktadır. Kaslı bacakları ile Savaşçı tanrı kabartmasına benzemektedir.

Sol ayağı önde ve sağ ayağı geride olan tanrı yürür pozisyonundadır. Bu pozisyon figüre hareket kazandırmıştır. Kulaklarında

küpeler olan tanrı sağ kolunu dirsekten olarak yukarı kaldırmış. Elinde büyük bir olasılıkla bir silah tutmaktaydı. Elleri yumruk şeklinde olan tanrının sol kolunu öne doğru uzatmış sağ kolunu ise yukarı doğru kaldırmıştır. Klasik tanrı giysileri ile betimlenmiştir. Vücuduna oturan kısa elbisesi ya da eteği ile betimlenmiştir. Dizleri üzerindeki kısa eteği ile yine bizlere Savaşçı tanrı kabartmasını hatırlatır.

TÜRK RESİM SANATINDA HATTİ VE HİTİT SANATI İZLERİ

Taine'e göre, bir sanat eserinin oluşumunda şu etkenler rol oynamaktadır: 1. Sanat eserini doğuran doğal ve sosyal çevre. 2. Sanatın oluşmasına etki yapan kalıtım ile ilgili öğeler. Her ırkın kendine göre özelliği sanatta görülür. 3. Tarihin gelişimine tanık olan zaman işte bu sebeplerle kültürel varlıkları kendilerine tema olarak seçen Türk sanatçıları Hatti ve Hitit sanatında görülen izleri eserleriyle Türk resim sanatında taşımıştır. (Çubukçu, 1991: 57)

Sanatçıların ele aldığı Hitit ve Hatti temalı çalışmalar zaman zaman salt kendi çizgileriyle, zaman zaman da Anadolu'nun diğer önemli kültürel imgeleriyle harmanlayarak sanat tarihindeki yerini almıştır. Anadolu kültür değerlerimiz olan Hatti ve Hitit sanatını eserlerinde işleyen Türk sanatçılardan bazıları Süleyman Saim Tekcan, Lütfü Kaplanoğlu, Kadir Şişginoğlu, Nilgün Ayşecik Çevik, Mehmet Hacifetahoğlu, Mehmet Ali Doğan'dır.

SÜLEYMAN SAİM TEKCAN

İncelemelere göre Anadolu'da yaşamış olan medeniyetler içerisinde Hatti ve Hitit kültürü diğer medeniyetlere göre Türk sanatçılara daha fazla ilham kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Hatti ve Hitit kültüründen etkilenen sanatçıların başında Süleyman Saim Tekcan gelmektedir. Tekcan birçok eserinde Anadolu kültürü içinde Hatti ve Hitit kültürüne yazı, röportaj ve eserlerinde yer verir.

Sanatçı ile yapılan bir görüşmede "Anadolu Uygarlıkları içinde bizi en çok etkileyen Hitit Dönemi ve eserleri olmuştur" diye ifade etmektedir (Kişisel İletişim 2014' den aktaran Köken 59: 2014). Bu bağlamda

"Uygarlıklar serisi altında Türk çeşitlemeleri, Uygarlık Karmaşığı, Hitit'e Gönderme, Anadolu'dan gelen gibi isimler verdiği, Anadolu uygarlık serilerinden, ana tanrıça biçimlerinden, Hitit kursundan, geyikli etandarlardan, mezar taşlarından esinlenmiş elebaskı serileri üretir" (Germaner, 2006: 14'den aktaran Köken, 2014: 59)

Sanatçı, Hititlere ev sahipliği yapan Anadolu tarih çağlarının önemli eserlerini bünyesinde barındırdığını içselleştiren sanatçıdır. Sanatçı Hititlere ait önemli eserleri resimlerine eklerken Güneş Kursu ve Geyikler bu eserlerin en önemli objeleridir. Süleyman Saim Tekcan'ın resimleri için genel bir tespit yapılmıştır;

"1980'lerin sonlarına doğru Uygarlıklardan Atlara serisinde çoğu kez at biçimleri ile Güneş Kursu ve Geyikli Etandarların birlikte kullanılarak, At ile Hitit Uygarlığı arasında bağ kurulduğu görülür" (Köken, 60 :2014).

Özellikle gravür çalışmalarında görünen bu imgeler soyut, soyutlama ve somut ifadeleriyle sanatçının eserlerine ilham olmuştur.

Tekcan'ın idoller serisine (Bknz. 6,7,8,9) yansıyan Anadolu kültüründeki Hatti ve Hitit imgeleri sadece gravürlerle sınırlı olmadığı; üç boyutlu olarak yapmış olduğu heykelerde ve 'Esas olarak büyük boy tuvallerden oluşan bu çalışmalarla hem Hitit (Eti) kökenli geleneksel idollere göndermede bulunmakta, hem de aynı kültürün mirasçısı çağdaş bir sanatçının benzer duyumlarının formunu oluşturduğu' görülür (Kahraman, 17: 2011' den aktaran Köken 62: 2014). Sanatçı, uygarlığın kültürel, dini simgelerini sembolik bir dille işlemektedir. Bu değerleri aktarırken eserlerinde işlediği konunun kültürel miras için sürdürülebilirliği ve devamlılığına katkılar sunmaktadır.

Resim 6,7,8,9: Güneş Kursları Serisi
(suleymansaimtekan.com)

Sanatçının Hatti ya da Hitit kültüründen etkilenecek içselleştirdiği güneş kursları ve figürler bağlamından kopararak yani dinsel özelliklerinden sıyrılarak onları yeni bir sanat nesnesine dönüştür. Sanatçı;

“Bunlar aslında birer idoldür. İnsanlar o idolleri hangi amaçlarla yaptıkları da bellidir. O yaşanan dönemlerde Tanrı- insan ilişkisi çok farklı bir biçimde olageldi. Hâlâ da olagelmekte. O dönemlerde bu idol dediğimiz şeylerde de aslında yarı tanrısal anlam yüklü olan şeylerdir ve form olarak, biçim olarak ciddi estetik yapılara sahiptir. Ben bir dönem onlar üzerinde nasıl bir çağdaş yaratabilirim, resimsel anlatımı ne olabilir diye düşünmeye başladım ve idoller Serisi diye bir seri yaptım” demiştir. (Kişisel İletişim Şubat 2014’ den aktaran Köken, 2014: 63)

Sanatçı idoller hakkındaki fikirlerini şöyle dile getirmektedir;

“İnsan tanrısal bir yapıyla ilişkilendirilen bir yapı. İnsan düşünen bir yaratık ve hem tanrıya çok yakın, hem tanrının yarattığı fakat tanrıya karşı olan biçimlerin içerisinde belki de tanrıyı varlık olarak büyüten ve ona belli bir şey yükleyen bir yapı” (Kişisel İletişim Şubat 2014’ den aktaran Köken, 2014: 63).

Geçmişte her ne kadar dini mantıkta alınsa da bu figürler ya da imgeler Tekcan için bir tapınma nesnesi olarak değil, kendinden sonra bu kültürlerden etkilenecek eser üretecek sanatçılar için ilham kaynağı olmuştur. Yani Tekcan öncü bir sanatçı olarak Hatti ve Hititlerden aldığı ilhamı, bir sanat nesnesi olarak bu kültürlerle ilgi duyan sanatçılara ikinci bir ilham kaynağı misyonunu üstlenmiştir.

LÜTFÜ KAPLANOĞLU

Lütfü Kaplanoğlu, Doğu- Batı sentezi bağlamında ele aldığı ve kültürel kodlar üzerinde yoğunlaştırdığı çalışmalarını ‘Hititlerin kodları’ olarak ele alıp bu tema içerisinde yurt içi ve yurt dışında birkaç sergi açmıştır. Yapmış olduğu bu önemli eserleri ile geçmiş izlerini geleceğe taşır ve günümüz anlayışıyla karşılaştırmalarını yapar. Sanatçının yaptığı bu eserler pentür ve gravür baskı tekniklerinden oluşurken gravürde aquatint, mezzotint, kuru kazı, mono tip, transfer baskı çeşitleri ve fotogravür yöntemlerini kullanmıştır. Bu tekniklerin yanında ağaç baskı yöntemine kazandırmış olduğu osbcut tekniğiyle hem yüksek hem de tümsek baskı teknikleriyle Hitit çalışmaları yapmıştır. Anadolu’nun Kültürel mirasına sahip çıkan ve Anadolu’nun geçmişini

araştıran sanatçı, Anadolu uygarlıklarından etkilenmiş ve bu etkileşimin sonucun eserlerine yansımıştır.

Kaplanoğlu Anadolu'yu simgeleriyle yansıtan eserlerinde "Anadolu'nun kültürel zenginlik ve bereketini, bu topraklardaki birlikte yaşama istenç ve iradesini resimlerimle yansıtmaya çalıştım" der. (Erzurum Gazetesi, [31.05.2012])

Anadolu'yu ve özellikle Hititleri tema olarak seçtiği çalışmalarını anlatırken tarihi hissetme konusunda şöyle der: "Sanatçıya göre tarihi hissetmek farkındalık sağlayarak içselleştirmeyi bilmek, toplumların özü üzerine odaklanmak, gerçek varlığı bütünüyle algılamayı sağlamaktadır." der. (ciddigazete.com: 2018) Kültürel miras sanatçının hayal gücünde harmanlanarak sanatla buluşurken; Geçmişten geleceğe değerler aktarmanın en güzel yolunun resimler olduğunu hissettirir ve kültürel etkileşimleri eserlerinde. İzleyiciye yaşatmayı hedefler. Sanatçının bu sezgisel yaklaşımı güçlü bir etkileşim sağlar ve sanatı tarihin izlerinde şekillendirmek bitkinin köklerine su vermeye benzer. Değerlere sahip çıkmak sanatçı duyarlılığında yeniden var olmaya dönüşür. Bu anlamda var olma Nazlı Orta Özgür' ün makalesinde Lütfü Kaplanoğlu şu şekilde anlatılmaktadır:

"Sembolist diliyle Anadolu'daki tüm uygarlıklara ve dinlere eşit mesafede olduğu anlaşılan sanatçının doğduğu büyüdüğü toprakların imgelerini karşılaştırmak için Doğu-Batı sentezine dönük çalışmalar yaptığı görülmüştür. Geçmiş çalışmalarında daha sembolist bir üslup kullanan Kaplanoğlu, son dönem çalışmalarında kültürel kodların izlerinin görünmeyen kısımları üzerine yoğunlaşarak ortaya çıkan imgeleri yakalamaya çalışmıştır. Kültürel miras ko-

nusundaki bu duyarlıkta Lütfü Kaplanoğlu'nun sanat tarihi alt yapısının ve bu alt yapıyla oluşturduğu eserlerin etkisi büyüktür. Eserlerinde, okunan ve dinlenen bütün veriler bellekte sentez oluşturarak renk, biçim ve içerik yönünden sanat alımlayıcılarıyla paylaşılan yeni bir dataya dönüşmektedir. Bu data, sanatçı tarafından Anadolu coğrafyasının binlerce yıllık tarihsel birikiminin dışavurumu olarak paylaşılmaktadır. Bu bağlamda çok çeşitli kültür ve uygarlıkların birleşme ve çatışma noktasında yer alan ve Anadolu'nun kültürel kodlarını yaptığı çalışmaların merkezine koyan sanatçı; çocukluğundan beri yaşanan hikâyelere, yaşanmış gerçeklere ve tarihsel olaylara karşı bir ilgisinin olduğunu söylemektedir. Bu nedenle eserlerini geçmiş kültürlerle ve yaşanmış kodlarla ilişkilendirerek zenginleştirdiğini ifade etmektedir." (Özgür, 2021: 170)

Kaplanoğlu'nun eserlerinde ana tanrıça figürleri ve güneş kursları fazlaca görünmektedir. Sanatçı Dünyayı omuzları üzerinde taşıyan ana tanrıça imgesi ya da pusulaya benzeyen daire Anadolu'nun tarihi izinde zamansal periyodlara vurgu yapar.

Gravürlerinde daha çok Hititlerin Tanrı Tanrıça figürlerini kullanan Kaplanoğlu, bir röportajında tanrıçaları ele alma biçiminde düşünen, sorgulayan, felsefi derinliği olan kişiler üzerinden temaları ele aldığını dile getirmektedir. Hititler tanrıçalarında bereket anlamında doğurganlığı, yeniliği, üretmeyi ele aldığı figürler olarak gerçekleştirmiştir. (Hayat Sanattır, Lütfü Kaplanoğlu ile yapılan röportaj)

Görsel 10,11,12,13'de görüldüğü gibi resmin merkezine gelecek şekilde tanrı veya tanrıçalar konumlandırılmıştır. Ana merkezde olan bu figürlerin merkeze konum-

Resim 10,11,12,13. Lütfü Kaplanoğlu, Hitit Temalı Resim Örnekleri

landırılması, izleyicinin dikkatini çeker. Başlıca Hitit tanrı ve tanrıça heykelcik figürlerini göstermektedirler. Orta noktada olan ana figür haricinde kalan diğer figürler belli başlı tanrısal özellikleri ile ana figürün arkasında durmaktadırlar. Detaya girilmeyen bu figürle ayrıntılı olarak resmedilen ana tanrıça bir denge oluşturmaktadır. Resimlerin geneline bakıldığında renk unsurunun yetkin bir şekilde kullanıldığı görünür. Sıcak soğuk renklerin dağılımı figürler arasında, kullanılan şekiller arasında izleyiciye rahat bir geçiş unsuru yaratırken ana tanrıça figürleriyle kadının yüceliğini izleyiciye yansıtmak ister. Kullanılan bu figürler Anadolu'ya bırakılmış başka kültürlerin imgeleriyle sarmalanmış.

bir şekilde renk ve biçim unsurları, doluluk ve boşluk unsurları dengeli bir şekilde işlenmiştir. Anadolu'nun geleneksel motifleri ile figürler zenginleştirilmiştir.

KADİR ŞİŞGİNOĞLU

Anadolu'nun tarihi zenginliklerine, kültürel mirasına, Hititlerden günümüze gelen sanatsal değerleri sahiplenen bir Kadir Şişginoğlu, doğup büyüdüğü şehrin kültürel mirasını en en derin yaşayan ve betimleyen sanatçılardan biridir

Konu olarak Anadolu uygarlıklarını işleyen sanatçı, resimlerinde uygarlıkların sembol-

lerini kullanarak tarihimizi canlı tutmaktadır ve bu izleri çeşitli renk uyumlarıyla seyirciye aktarır. Anadolu uygarlıklarını doğa ile iç içe alan sanatçı köklerinden beslenerek sanata değer katar. (Gözüm, 2015). Ümit Yaşar Gözüm (2015) sanatçının Anadolu duyarlılığını şöyle anlatır; "Kadir Şişginoğlu, çağdaş dünyanın sanat algısına ve sanat dünyasının sorunlarına, Anadolu'nun onikibin yıllık tarihsel perspektifinden bakmak gerektiğine inananlardandır."

Görsel 14 ve 15'te görüldüğü gibi resimlerinde temel öğeler olarak güvercileri kullanan sanatçı, tarih sahnelerini figüratif bir anlayışla resmetmektedir. Kentin uygarlık izlerinden beslenen sanatçı çeşitli Hatti kökenli idoleri (Bknz.16) Hitit sembollerini (Bknz.

17) işlemektedir. Bu sembolleri zengin renk skalasıyla birleştiren sanatçı güçlü desen tekniğini de kullanmaktadır. Resimlerindeki figürleri gölge ve ışık ile birleştiren sanatçı eserine güçlü bir devinim katmaktadır.

Sanatçıya göre (Şişginoğlu, 2018) Bireylerin köklerini bilme, araştırma sorumluluğunun olduğunu tarih ve kültür bilinci oluşturmasının gerektiğini savunmaktadır. Toplumlar kendi varlıklarını anlamlandırmada güçlü bir tutum izlerlerse gelecekte ancak bu tutumla var olmaya devam edeceklerini savunmaktadır. Bu

bağlamda Hitit ve Hatti kültüründe var olan tanrı- tanrıça figürlerini, o figürlere eşlik eden aurayı başarılı bir şekilde ele alır ve tanrısallığı, tinselliğe barışı temsil

eden güvercinlerle aslında dinlerin ve medeniyetlerin çözüm ve barışçı yönlerine dikkat çeker.

Resim 14,15,16,17. Kadir Şişginoğlu, Hitit Temalı Resim Örnekleri

NİLGÜN AYŞECİK ÇEVİK

Eserlerinde resim teknikleri arasından ebru tekniğini kullanarak eserlerini yorumlamaktadır. Bu tekniği plastik sanatlar formunda kullanarak çağdaş bir sanat anlayışı geliştirmiştir. Eserlerinde Hitit ve Hatti kültüründeki tanrı ve tanrıça figürlerini (Bknz. 18,19,20,21) ebru tekniğinde betimleyen Nilgün Ayşecik Çevik, yaşamakta olduğu şehrin tarih ve kültürel kalıntılarıyla beslenerek belleğinde oluşturduğu imgeleri geçmiş ve gelecek kıyaslamasıyla ele almaktadır. Daha çok figür gruplarının fütüristik mantıktaki

hareket algısına ilgi duyduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.

Çevik, Tasların oyularak yapıldığı tanrı tanrıça heykelleriyada kil kabartmalarından oluşan figür gruplarının dokusal özelliklerini yine parçalı ya da dokulu görünümdeki ebru tekniğiyle harmanlayarak disiplinler arası dokunun iz ve anlamlarını arar.

Hititler Kültür ve Sanat Derneği kurma hazırlıkları içinde olan sanatçı kültürümüzü bir çatı altında toplamayı hedefleyen sanatçı çalışmalarında geleneksel öğeleri ön plana çıkarır.

Resim 18,19,20,21. Nilgün Ayşecik Çevik' in Hitit Temalı Resim Örnekleri

Resim 22: Geçmişin İzinde
(Bellek Anadolu Sergi Katalogları, sayfa 65,
2022)

MEHMET HACIFETTAHOĞLU

Geçmiş olmayan bir ulusun geleceğinden asla söz edilemez. Yaşadığımız coğrafyanın bilinen insanlık tarihinden çok daha eski yaşamlara ev sahipliği etmiş olması o coğrafyada yaşayan ulusun geleceğinin en büyük teminatıdır. Bellek Anadolu Projesi adı altında; Hitit uygarlığı ve sanatının simgesi sayılan, güneşi simgeleyen Hacifettahoğlu, Anadolu'nun en eski uygarlığı olan Hattilere ait Güneş Kursu ile Anadolu kültüründen esinlenerek o esin kaynağını resminin ana figürlerde birleştirir. Bu durumu 'Tarihin derinliklerinden günümüze kadar gelen anlam yüklü bu imgeler geçmişin günümüze olduğu gibi günümüzün' de geleceğe taşınmasında tuvalim üzerinde yorumlamaya çalıştığım şekliyle barışla ışığı olmaya devam etsin.' (Bellek Anadolu Sergisi, 2022: 62) şeklinde açıklar. Güneş kursu Anadolu kültürünün ya da Eti kültürü olarak anılan Hitit kültürünün en bilinen simgelerinden olup halo, halos, aureleo olarak tinselliğin simgesidir. Tanrısal ışığı olarak anlamlandırılan bu simse Hacifet-

tahoğlu'nun eserinde (Bknz. 22) bir figürün kafası olarak karşımıza çıkar ve dikey-yatay formlarıyla beden-ruh ikilemindeki sorgulamayı ifade eder.

MEHMET ALİ DOĞAN

Mehmet Ali Doğan, Anadolu kültürü etkinde "Anadolu Uygarlıkları Çeşitlemeleri"

serisinin eser metinlerinde şunları söylemektedir;

"Ben Anadolu insanıyım. Hepimiz Anadolu insanıyız. Bir mozaik deniliyor, bize küçüklüğümüzden beri bir mozaik üzerinde yaşadığımız anlatıldı, öğretildi. Büyüdük, hakikaten de bir mozaik olduğumuzun farkına vardık. "Anadolu Uygarlıkları Çeşitlemeleri" serisine başlarken de amacım şuydu; Anadolu'da herhangi bir kültür olabilir, Hitit olabilir ama genelde Hitit oldu benim için. O dönemde kullanılan formlar ile günümüzde yaşayan sanatçıların üretim eserlerini yan yana getirdiğimizde aradaki stilizasyon farkı nedir? Kült oluş biçimlerindeki ayrıcalıklar nelerdir?" (Kişisel iletişim, Şubat 2014' den aktaran Merve Köken 70: 2014)

Sanatçı Hititlerin ürettikleri o eserler ile günümüz çağında üretilmiş bazı sanat eserlerini bir mekân içinde Sanki bir müzedeymiş gibi sunduğunu, Dolayısıyla figürlerin bir mekân üzerinde bir alan üzerinde oturmuş biçimlerinin belli olduğunu ifade eder. (Kişisel iletişim, Şubat 2014'ten aktaran, Merve Köken, 2014: 71)

Resimde çoğunlukla mavi rengin tonları kullanan sanatçı (Bknz. Görsel 23) rengin açık koyu dengeleminden yararlanarak serigrafik baskı eserinde geometrik şekiller, çizgilerle merkezinde Hititlerin önemli formları yan yana bir dizi halinde eserler üretmiştir. Hititler le alakalı resimlerini anlatırken;

“Bilhassa Çorum’u gezip, Hititlerin yaşadığı merkezi görüp oradan aldığım biçimlerle resimler ürettim. Hititlerin yazıtlarıyla ilgili çalışmalar yaptım ama daha çok Hitit Güneşi ve Hitit güneşinin versiyonları olan bazı formlar üzerinde resimler ürettim. Çünkü bu biçimlerin oval yapısı ve sağa sola diyagonal biçimleriyle bana özel gelmiştir” (Kişisel iletişim, Şubat 2014 Merve Köken, 2014: 71) diye ifade eder.

Doğanın Hatti kaynaklı Hitit çalışmaları, grafik sanatının teknik olanakları diliyle betimlenirken (Bknz. 24, 25) rengi Anadolu’nun kimyası olarak kullanır. Figürler soyutlama biçiminde ve çağdaş çizgilerle ele alınmıştır.

Resim 23,24,25. Anadolu Uygarlıkları Çeşitlemeleri Serisi

Mehmet Ali Doğan Arşivi www.mehmetalidogan.com

SONUÇ

İnsanlık tarihi başlangıcından günümüze kadar birçok medeniyet kurulmuş, bu medeniyetler içinde çok farklı kültürler bu yaşam tarihinde kendilerine yer edinmiştir. Bu kültürler içindeki Hatti ve Hititler Anadolu’yu yurt edinip kültürlerini yaşamış ve yapmış oldukları eserleri günümüze kültürel miras olarak bırakmışlardır.

Anadolu’nun kültür katmanları da bu kültür çeşitliliğini bizlere göstermektedir. Anadolu uygarlıklarından olan Hatti ve Hitit Uygarlıkları Anadolu’ nun önemli değerlerini oluşturmaktadırlar. Hatti ve Hitit halkları birbirinden dil, din, ırk bakımından farklıdırlar. Anadolu’da yaşayan Hattili halk küçük beylikler şeklinde Anadolu’ da yaşamıştır. Hattili halk sanatı bu savaş sonucunda yok olmamış ve Hititler ile birlikte kendini sürdürmüştür. Hatti sanatı, Assur Ticaret Kolonileri etkileşimi sonucunda değişmiş ve Hitit sanatı adında yeni bir sanat ortaya çıkmıştır.

Sanat bağlamında incelenen, birçok halka ev sahipliği yapan Anadolu sanat anlamında çok zenginliklere sahip olduğunu gör-

mekteyiz. Dini yaşamlarının uygarlıkların sanatlarına yansımış olduğunu görmekteyiz. Ana tanrıça ve tanrı anlayışının hâkim olduğunu figür heykelcikleri inceleyerek görmekteyiz. Doğurganlığın, bereketin sembolü olan tanrıçalar büyük göğüslü, göğüslerinin tutar vaziyette, çıplak ve ayakta betimlenmişlerdir. Hatti ve Hitit halkının genel sanat eserlerine bakıldığında bir malzemedan yontulan üç boyutlu eserler olarak görmekteyiz ve Hattiler için de Hitit adlandırması kullanılmıştır. Stilize edilmiş Hatti tanrıça heykelcikleri yüzleri belli olmayan, ayakta ve çıplak olarak betimlenmiş şekildedirler.

Hatti-Hitit tanrılarına bakıldığında genel olarak sivri külahlı ya da başlıklı görünmektedirler. Ayakta betimlenen bu figürler yarı çıplaktır. Kısa etekleri ya da gömlekleri ile betimlenmişlerdir. Giysilerin değişmezliği her tanrı figüründe açıkça görülebilir. İncelenen figürler malzeme açısından çok çeşitli bir skalayı göstermektedir. Hatti ve Hititlerin bırakmış olduğu heykeller, heykelcikler, biblolar, idoller ve güneş kurslarının Türk sanatçılarına ilham kaynağı olmuş ve resim, seramik heykel ve baskiresim teknikleriyle postmodern eserler olarak sanat eserine dayalı sanat nesnelere dönüşmüşlerdir. Türk sanatçılarının yapmış olduğu eserler, Hatti ve Hitit sanatında olduğu gibi tapınma, büyü gibi din amaçlı değil, bu eserleri estetik bir nesne olarak değerlendirme biçimindedir.

KAYNAKÇA

Akurgal, E. (1997). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Bellek Anadolu Sergi Katalogları, (2022). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

Çiğ, M. İ. (2000). *Hititler ve Hattuşa İstar'ın Kaleminden 2*. Basım, Kaynak Yayınları, Beyoğlu İstanbul.

Çubukçu, İ. A. (1991). *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991

Darga, M. (1992). *Hitit Sanatı*. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.

GERMANER, S. (2006). Süleyman Saim Tekcan Retrospektifi. Süleyman Saim Tekcan 45. Sanat Yılı. İstanbul: Mas Matbaacılık, 9-27. 'den aktaran Merve Köken (2014). HİTİT UYGARLIĞININ ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNE ETKİSİ, Konya

Gözüm Y. Ü. (2015). *Sanatta Özgürlük Ve Özgünlük Işığında Yol Almak*, Uygarlık Aşığı Kadir Şişginoğlu Sanatı Üzerine İzdüşüm Dost Elinden Dost Dilinden, Kadir Şişginoğlu, Kıyı Yayınları, 2015

KAHRAMAN, E. (2011). Biçimler, Formlar, Sözcükler ve İdealler İçin Savaşan Devrimci Bir Kişilik. Süleyman Saim Tekcan 50. Sanat Yılı Retrospektifi. İstanbul: Beşiktaş Belediyesi- Beltaş A.Ş Sanat Yayınları, 17. 'den aktaran Merve Köken (2014). HİTİT

UYGARLIĞININ ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNE ETKİSİ, Konya

Keskin, L. (2011). *Anadolu' Ele Geçen Halka İdoller : Tipolojik ve Tipolojik ve Kronolojik Bir Değerlendirme*, Anadolu 37, DergiPark

Kılıçkaya, A. (2011). *Hitit Uygarlığı İzinde Anadolu "Başkent Hattuşa'dan Suriye' ye Şehirler, Tapınaklar, Anıtlar, Yazıtlar, Savaşlar, Antlaşmalar"* Uranus Yayıncılık, Eminönü Fatih İstanbul.

Kulaçoğlu, B. (1992). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Tanrılar ve Tanrıçalar Müze Kataloğu*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ankara

Köken, M. (2014). *Hitit Uygarlığının Çağdaş Türk Resmine Etkisi*, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- Köpüklü, M. (2018). *Hititlerden Etkilenen Öncü Çağdaş Türk Seramik Sanatçıları*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, DergiPark Sayı 3.
- Memiş, E. (1989). *Eskiçağ Türkiye Tarihi* Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Özgür N. O. (2021). *Kültürel Bellek Bağlamında Lütfü Kaplanoğlu ve Engravist*, İstanbul Aydın Üniversitesi DergiPark, Yıl 7, Sayı 14, 167-177, 2021.
- Şişginoğlu K. (2018). *Dost Elinden Dost Dilinden*, Kadir Şişginoğlu, 2015.
- Tekcan, T. (2007). *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yayınları, 1. Basım, İstanbul (Atatürk Kitaplığı).
- Temizer, R. (1979). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi* Akbank Yayınları Sanat Kitapları Serisi:5 Ankara <http://www.erzurumgazetesi.com.tr/haber/Anadolu-yu-Kopenhag-a-tasidi/64247>,
- Yayın Tarihi [31.05.2012] , Erişim Tarihi (03.03.2022) ciddigazete.com [04.04.2022]